

Türkiye ve AET Ülkelerinde Gıda Sanayiinin Bugünkü Durumu

Doç. Dr. Nevzat ARTIK

A.Ü. Zir. Fak. Gıda Bilimi ve Tek. Anabilim Dalı — Dışkapı - ANKARA

Yusuf AYIKASIM

IGEME (İhracat Geliştirme Merkezi) — ANKARA

1. GİRİŞ

Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ülkeler arasındaki çelişkilerin uzlaşmaz bir nitelik kazanmasından meydana geldiği görüşünde idiler. Bu nedenle Avrupa'lı devlet adamları ekonomik bütünleşme ve siyasi birlik arayışına girdiler. Ekonomik bütünleşme amacıyla 1951 yılında kurulup 1952 yılında faaliyete başlayan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (CECA) kömür ve çelik ürünlerine ilişkin ticari kısıtlamaları kaldırmak amacıyla yönelik çalışmalarda bulundu. AET'nin kuruluşuna öncülük eden diğer önemli bir kuruluş ise kısa adı EURATOM olan Avrupa Atom Topluluğudur. EURATOM 1956 yılında kuruldu ve atom enerjisinin sanayide kullanılma olanaklarını artırmağa yönelik faaliyette bulunmaktaydı (1).

Ülkelerarası çeşitli çıkar ilişkileri, tartışma ve çelişkiler 1957 yılına kadar sürdü ve aynı yıl Fransa'nın öncülüğünde AET'nin çekirdeğini oluşturan Roma Antlaşması imzalandı. Belçika, B. Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın imza koyduğu antlaşmanın ikinci maddesinde AET'nin hedefi şu şekilde tanımlanmaktadır; «Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının giderek yakınlaştırılması yoluyla, topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir» (2).

Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka, 1981 yılında ise Yunanistan tam üye sıfatıyla katılmış ve üye sayısı 10'a (AET 10) çıkmıştır. 1986 yılında topluluğa katılan İspanya ve Portekiz tam üye olarak AET'nin 12 üye ülkeden oluşan güçlü bir birlik haline gelmesini sağlamışlardır. AET ülkeleri İspanya ve Portekiz'in katılmasından önce 10'lar, katılmasından sonra ise 12'ler olarak anılmaktadırlar.

Türkiye, 12 Eylül 1963 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık antlaşmasını imzalamış ve geçen 25 yıllık sürede uyum sürecinin kademelerini aşmakla uğraşmaktadır. 14 Nisan 1987 tarihinde AET'ye tam üyelik başvurusunu yapan Türkiye'nin tarımsal üretimde ne durumda olduğu, tarım ürünleri ve gıda sanayi ürünleri için AET'nin ne kadar doyurucu bir pazar olabileceği ve bir tarım ülkesi gözüyle bakılan Türkiye'nin AET ile ilişkilerinin nasıl gelişeceği tartışma konusudur. Bu konuya açıklık getirmek amacıyla bu çalışmada öncelikle topluluğun ve Türkiye'nin tarımsal üretimi ile gıda sanayi üretim kapasitesi ve ihracat durumunun incelenmesi zorunlu görülmektedir.

2. TÜRKİYE VE AET ÜLKELERİNİN TARIM SEKTÖRÜNDEKİ KONUMLARI

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) karşısında Türk gıda sanayiinin durumu incelenirken konu ile direkt ilişkisi nedeniyle öncelikle ülkemiz ve AET ülkelerinin tarım sektöründeki konumları, tarım ürünlerinin üretim ve ihracat durumları ile gıda sanayi üretim ve ihracat miktardır. Bu oran AET 12'lerde ortalama % 8,6 düzeyindedir. Bu oranlara paralel olarak GSYİM durumlarının karşılaştırılması zorunlu görülmektedir.

Türkiye'de 1985 yılı verilerine göre aktif olarak çalışan nüfusun % 60'ı tarımla uğraşmakta (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) tarımsal üretimin payı Türkiye'de AET ülkelerine oranla 5,3 kat daha fazladır (3,4,5). İlk bakışta bu rakamlar Türkiye'nin AET ülkeleri karşısında tarım alanında önemli bir üstünlüğü olduğu kanısını uyandırmaktadır. AET ülkelerinde tarım sektörü de çok büyük bir öneme sahiptir. Ancak bu ülkelerde sanayi ve hizmet sektörleri tarım sektörüne oranla çok gelişmiş olduğundan, tarım sektörleri Türkiye karşısında nispeten önemsiz gibi gözükmektedir. Tarımsal üretimin GSYİM içindeki payı AET 12'lerde % 3,9 iken bu değer ülkemizde % 20,7 gibi yüksek bir değer göstermektedir.

**3. BELLİ BAŞLI ÜRÜNLERİMİZİN ÜRETİM
VE İHRAÇ DURUMUNUN AET ÜLKELERİ
İLE KIYASLANMASI**

Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla meyve ve sebze üretimi için uygun iklim koşullarına sahiptir. Ülkemizdeki meyve ve sebze üretim ve ihracat durumu Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Yaş Meyve - Sebze Üretim ve İhracat Durumu (6,7).

Meyve ve Sebze.	Üretim (1985) (Ton)	İhracat (1985) (Ton)	İhracat (1986) (Ton)
MEYVE			
Portakal	505.000	54.991	43.160
Mandarin	257.000	47.162	6.269
Limon	188.000	71.608	82.879
Altıntop	24.000	15.892	13.454
İncir (taze)	340.000	865	2.061
Üzüm (taze)	3.300.000	14.987	15.405
Elma	1.900.000	69.938	54.998
Armut	370.000	3.053	4.304
Ayva	68.000	981	1.284
Şeftali	200.000	5.638	5.270
Kayısı ve Zerdali	202.000	2.571	1.876
Erik	164.000	7.501	7.332
Kavun - Karpuz	5.500.000	49.984	34.633
MEYVE TOPLAM	13.018.000	345.171	272.925
SEBZE			
Domates	4.900.000	158.823	40.500
Patates	4.100.000	11.191	10.237
Soğan (taze)	150.000	589	1.682
Hıyar	780.000	3.792	3.958
Patlıcan	680.000	2.534	2.066
Lahana (baş ve yaprak)	721.000	3.167	19.177
Biber (dolmalık)	490.000	2.084	2.863
Fasulye (yeşil)	400.000	1.098	828
Pırasa	310.000	5.278	4.003
Kabak	310.000	5.645	1.223
Havuç	150.000	10.076	13.307
İspanak	136.000	182	131
Marul (göbekli ve kıvrıkcık)	89.000	673	39
Karnıbahar	58.000	1.195	1.067
Balkabağı	70.000	581	1.033
Barbunya	50.000	64	27
Bakla	56.000	1.008	553
Bezelye	36.000	8	87
Turp (kırmızı ve beyaz)	60.000	477	492
Bamya	24.000	543	199
Sarımsak (yeşil)	20.000	695	907
Kereviz	17.000	16	8
Enginar	10.000	3,8	5
Diğer Sebzeler	241.455	11.618	117.989
SEBZE TOPLAM	13.858.455	221.341	222.321

Ülkemiz meyve ihracatının % 10,7'si AET ülkelerine yapılmaktadır. Topluluğa yönlendirilen meyve ihracatının % 54'ünü turunçgiller oluşturmaktadır. AET ülkelerine 1979 - 1983 yılları arasında gerçekleşen turunçgil ihracatında bir artış olmasına karşın toplam meyve ihracatımız içerisinde turunçgillerin payı azalmıştır (8).

Türkiye'den elliye yakın türde yaş sebze ihraç edilmekte, ancak ihracatın miktar ve değerce yarıya yakın bölümünü domates oluşturmaktadır. Soğan, taze biber, sarımsak, havuç, patates, pırasa, hıyar ve patlıcan diğer önemli ürünlerdir ve tüm bu ürünler toplam yaş sebze ihracatının yaklaşık % 93'ünü oluşturmaktadır.

Sebze ihracatımız 1985 yılında 45.501.000 dolardır. Bu miktarın % 13'lük kısmı (6.203.000 dolar) AET ülkelerine yapılmıştır. Domates, dolmalık (yeşil) biber, patlıcan, patates, pırasa, lahanaya, taze fasulye, havuç, karnabahar AET 12'lere ihraç edilen başlıca sebzelerdir.

Türkiye'de hububat ekili alanı içinde; buğday, arpa, yulaf ve çavdar % 93,6 pay almaktadır. Mısır, çeltik ve darının payı ise % 4,8 düzeyindedir (9).

Türkiye'nin 1979 yılındaki hububat ihracatı 89.263.000 dolar olarak gerçekleşmiş ve bu ihracatın 25.189.000 dolarlık bölümü AET 12'lere yapılmıştır. 1985 yılında ise 63.325.000 dolarlık ihracatın sadece 31.000 dolarlık bölümü AET 12'lere yönelmiştir. 1979'da gerek toplam hububat gerekse AET'ye yönlendirilen hububat ihracatı içerisinde buğday, değerce % 95'in üzerinde pay almıştır. 1985'de ise ihraç edilen hububat içerisinde buğday % 76 dolayında pay almıştır. Oysa aynı yıl AET 12'lere arpa, çavdar ihracatı hiç yapılmamış; buğday, pirinç, mısır ve diğer hububat ihracatı ise çok düşük düzeyde gerçekleşmiştir. AET'ye yönlendirilen hububat ihracatımızda gerek ihraç edilen çeşit, gerekse miktar yönünden bir süreklilik söz konusu değildir (10, 11, 12).

Türkiye dünya fındık üretimini % 70'ini gerçekleştirmektedir. Öte yandan 1979 - 86 döneminde 1985 yılı dışında fındık ihracatımız

sürekli olarak 100.000 tonun üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde AET 12'lere ihracatımız ise 60 - 70 bin ton dolayında gerçekleşmiştir. Fındık ihracatımızda, AET 12'lerin değerce aldığı pay ise % 64 dolayındadır (13, 14, 15).

4. TÜRKİYE'NİN GIDA SANAYİ ÜRETİMİ

Ülkemizin tarım ürünleri üretim durumu incelendikten sonra önemli girdileri tarım ürünleri olan ve bu araştırmanın ana konusunu oluşturan gıda sanayii üretimi de ele alınacaktır. Yıllara göre gıda sanayii üretimi ile ilgili bilgiler Çizelge 2'de ayrıntılı şekilde verilmiş durumdadır.

Çizelge 2'de görüleceği gibi 1985 yılında gıda sanayii üretimimiz 16.945.400 ton iken 1987 yılında 19.158.800 ton olarak gerçekleşmiştir. Gıda sanayii üretim kolları içinde 1985 yılında ilk sırayı 9.338.700 ton ile un ve unlu mamuller sanayii almaktadır. Diğer önemli gıda sanayii üretimi; meyve sebze işleme, şeker ve şekerli mamuller ve diğer gıda sanayii (çay, nişasta, glüköz, v.b.) kollarında gerçekleşmektedir.

Gıda sanayii üretiminin belli kısmı ihraç edilmektedir. Gıda sanayii ürünlerinde ihracatta en büyük payı meyve sebze işleme sanayii almaktadır. Meyve sebze işleme sanayiinin ihracat miktarı 1985'de 358.900 ton iken giderek artmış ve 1987'de 420.520 ton olarak gerçekleşmiştir. Un ve unlu mamuller sanayiinde üretimin yüksekliğine rağmen ihracat çok düşük düzeydedir (Çizelge 2).

Ihracat miktarının gıda sanayii mamülleri üretim miktarına oranı 1987 yılı için; meyve sebze işleme sanayiinde % 44,57, mezbaha ürünleri sanayiinde % 3,41, süt ve mamülleri sanayiinde % 1,04, su ürünleri üretim sanayiinde % 46,8, bitkisel yağ ve mamülleri sanayiinde % 12,34, şeker ve şekerli mamuller sanayiinde % 3,12 ve diğer gıda sanayii ürünlerinde ise % 0,63 düzeyindedir. Gıda sanayii toplam üretimi içinde ihracatın payı ise % 5,29 gibi çok düşük düzeydedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Türkiye'nin Gıda Sanayii Üretimi (16) (Miktar : 1000 Ton)

Gıda Sanayii Kolu	Yıllara Göre Üretim ve İhracat Durumu					
	1985		1986		1987	
	Üretim	İhracat	Üretim	İhracat	Üretim	İhracat
Meyve ve Sebze İşleme Sanayii						
Meyve-Sebze Konservesi	30.6	9.38	33.8	9.8	37.0	10.5
Dondurulmuş Meyve-Sebze	7.5	7.42	8.2	8.0	8.8	8.5
Kurutulmuş Sebze	1.5	1.04	1.8	1.5	2.0	1.7
Domates Salçası	150.0	76.86	140.0	85.0	150.0	90.0
Meyve Suyu ve Konsantre	41.2	7.86	43.2	8.5	45.0	9.0
Zeytin (Salamura)	95.0	6.77	200.0	25.0	120.0	20.0
Kuru İncir	55.0	37.60	60.0	44.0	60.0	46.0
Çekirdekli Kuru Üzüm	155.0	2.85	155.0	3.0	155.0	3.0
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	120.0	87.87	110.0	90.0	120.0	95.0
Kuru Kayısı ve Zerdali	12.0	10.99	30.0	15.0	30.0	17.5
İç Fındık	90.0	88.71	160.0	93.8	150.0	96.44
Fındık Mamulleri	35.8	18.72	37.0	19.0	38.0	19.38
Reçel Marmelat v.b.	25.3	2.83	26.0	3.0	27.5	3.5
TOPLAM	818.9	358.90	1005.0	405.6	943.3	420.52
Un ve Unlu Mamüller Sanayii						
Piruç	167.4	0.049	186.0	0.05	198.4	0.1
Buğday Unu ve İrmik	8016.0	214.02	8164.0	220.0	8451.0	330.0
Bulgur	735.6	11.43	750.0	12.0	765.8	12.5
Makarna	216.7	8.72	225.0	9.0	232.0	12.0
Bisküvi	203.0	11.63	216.0	13.0	230.0	15.0
TOPLAM	9338.7	245.85	1005.0	254.05	9877.2	369.6
Mezbaha Ürünleri Sanayii						
Kırmızı Et B. Baş (Sığır)	365.0	4.17	387.0	4.0	425.2	5.0
Kırmızı Et K. Baş (Koyun)	167.0	35.05	174.5	35.0	192.0	4.0
Kümes Hayvanı Eti	65.0	4.98	80.0	7.0	87.0	7.5
Sakatat	85.1	3.24	89.8	6.9	96.3	8.0
Et Mamulleri	40.0	3.17	43.0	3.5	45.0	3.88
Donyağı	18.9	8.65	22.8	4.0	23.0	4.0
Hamderi Büyük Baş	46.7	8.47	49.5	—	54.4	—
Hamderi Küçük Baş	19.0	0.0003	20.5	—	22.6	—
TOPLAM	806.7	67.73	867.1	60.4	945.5	32.38
Süt ve Mamulleri Sanayii						
Beyaz Peynir	120.0	1.437	130.0	1.5	135.0	1.6
Kaşar Peyniri	30.0	0.06	31.5	0.1	32.5	0.05
Diğer Peynirler	25.0	0.9035	26.4	1.0	27.8	1.2
Tereyağı	109.6	0.2423	112.0	0.25	114.5	0.3
Süttozu	1.2	0.0262	2.0	0.1	3.4	0.12
TOPLAM	285.8	2.669	301.9	2.95	313.2	3.27

Gıda Sanayii Kolu	Yıllara Göre Üretim ve İhracat Durumu					
	1 9 8 5		1 9 8 6		1 9 8 7	
	Üretim	İhracat	Üretim	İhracat	Üretim	İhracat
Su Ürünleri Üretim Sanayii						
Balık ve Kab. İşl.	10.4	7.9	12.0	9.1	13.9	10.0
Balık Unu	18.3	3.1	19.6	3.3	21.0	3.5
Balık Yağı	8.6	6.6	9.2	7.0	9.9	7.5
TOPLAM	37.3	17.6	40.8	19.4	44.8	21.0
Bitkisel Yağ ve Mamulleri Sanayii						
Zeytinyağı	80.0	23.95	70.0	20.0	150.0	40.0
Pfina Yağı	8.0	4.53	7.0	4.0	15.0	4.0
Margarin	350.4	20.25	355.0	15.0	390.0	25.0
TOPLAM	438.4	48.73	432.0	39.0	555.0	69.0
Şeker ve Şekerli Mamuller Sanayii						
Şeker	1285.8	276.58	1470.0	100.0	1540.0	50.0
Melaz	393.7	55.18	420.0	13.5	440.0	15.4
Helva	74.0	1.10	75.5	1.26	77.0	1.45
Lokum	69.0	0.68	69.6	0.84	70.3	0.97
Çiklet	5.7	0.12	5.8	0.16	6.0	0.22
Şekerlemeler	135.0	1.15	137.7	1.75	140.0	2.0
Çikolata ve Kakaolu Mamuller	11.5	9.99	12.6	1.1	13.0	1.5
TOPLAM	1974.7	344.80	2191.2	118.61	2286.3	71.54
Diğer Gıda Sanayii						
Çay	140.0	1.85	149.5	3.0	135.0	3.0
Nişasta	30.5	1.19	31.0	1.3	31.5	1.5
Glikoz	32.2	10.05	25.0	2.2	27.0	2.2
Karma Yem	3042.2	37.11	3500.0	37.5	4000.0	20.0
TOPLAM	3244.9	50.20	3705.5	44.0	4193.5	26.7
GIDA SANAYİİ GENEL						
TOPLAM	16945.4	1136.48	18084.5	944.01	19158.8	1014.01

5. AET ÜLKELERİNİN TARIMSAL ÜRÜNLER VE GIDA SANAYİİ ÜRÜNLERİNDE KENDİNE YETERLİLİK DÜZEYİ

Ülkemizin tarımsal üretim ve gıda sanayii üretiminin incelenmesinden sonra AET ülkelerinin seçilmiş tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik düzeylerinin bilinmesi gereklidir. AET

ülkelerinin kendine yeterli oldukları tarımsal bir üründe, teknolojik üstünlükleri nedeniyle bu ürüne dayalı gıda sanayiinden elde edilen mamulün Türkiye tarafından ihracatı söz konusu değildir. AET ülkelerinin önemli bazı ürünlerde yeterlilik düzeyi Çizelge 3'de gösterilmiş durumdadır.

**Çizelge 3. AET Ülkelerinin Bazı Tarımsal Ürün-
lerde Kendine Yeterlilik Düzeyi
(17, 18)**

Tarımsal Ürün	Kendine Yeterlilik Düzeyi (1984/85) (%)
A - BİTKİSEL ÜRÜNLER	
Buğday	139,4
Çavdar ve Çavdarla Karışık	
Buğday	121,7
Arpa	129,8
Mısır	73,5
Pirinç	73,1
Kuru Bakliyat	77,8
Patates	102,1
Şeker Pancarı	99,9
Melas	57,3
Şeker	124,6
Sebze	107,7
Taze Meyve	86,1
Kabuklu Meyve	75,3
Turunçgiller	71,6
Kuru Meyve	49,7
Bal	43,5
Bitkisel Yağlar	48 (*)
Şarap	97,7
B - HAYVANSAL ÜRÜNLER	
Siğir - Dana Eti	102
Koyun - Keçi Eti	78
Domuz Eti	101
Beyaz Et	108
Kümes Hayvanları	107,2
Süt	118 (*)

(*) Bu rakamlara İspanya ve Portekiz dahil değildir.

Çizelge 3'de görüleceği gibi AET 10'ların turunçgillerde kendine yeterlilik oranı 1984 - 1985 döneminde % 71,6'dır. Topluluğun genişlemesiyle AET 12'lerde bu oranın % 88 olması beklenmektedir. Buna karşın turunçgillerde AET 10'ların kendine yeterlilik oranı % 45 iken bu oranın % 69'a çıkacağı tahmin edilmektedir (17). Çizelge 3'de görüldüğü üzere, önemli meyveler açısından AET 12'ler henüz kendine

yeterli durumda değildir. İspanya ve Portekiz'in tam üye olması ile birlikte topluluk turunçgil piyasasında üçüncü ülkeler için bir daralma söz konusuysa da turunçgi dışındaki meyvelerde bunun tam aksine piyasada da bir genişleme olması söz konusudur. Bu yüzden AET'ye yöneltilen ihracatta turunçgiller dışındaki meyvelere eskiye oranla daha büyük önem verilmesi gerekmektedir. Yaş meyve üretiminin özellikle Topluluğun Akdeniz bölgesinde ayrıcalıklı bir yeri vardır. AET 10'larda üretilen meyvenin % 48'i İtalya'da gerçekleşmektedir. Genişlemenin ardından ise; İspanya ve Portekiz'in bölgedeki etkinliklerinin giderek artacağı gözönünde bulundurulması gereken diğer önemli bir noktadır.

Topluluk içerisinde yaş meyve - sebze için oldukça esnek bir piyasa düzeni söz konusudur ve bu mekanizma Topluluğun kendine yeterlilik düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Topluluğa İspanya ve Portekiz'in katılması ile birlikte meyve - sebze üretim ve ticaretinde birtakım değişikliklerin olması beklenmektedir. Topluluğun genişlemesinden en çok etkilenecek sektörlerden biri olan yaş meyve - sebze sektöründe, turunçgil dışındaki meyve - sebzelerin üretiminde % 25'lik, turunçgillerin üretiminde ise % 75'lik bir artışın olacağı tahmin edilmektedir. İki yeni üyenin Topluluk sistemine geçiş dönemi gözönünde bulundurulduğunda, sebze sektörünün meyve sektörüne oranla daha çabuk uyum sağlaması beklenilmektedir.

AET (10'lar)'nin hububat üretimi 1985 yılında 138.6 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiş ve üretimde son 7 yıldır gerçekleşen artış devam etmiştir. Üretimdeki bu artış ise yılda % 2-3 dolayındaki verim artışından kaynaklanmaktadır. AET (10'lar)'de hububat ekili alanların (1984 yılı itibarıyla 27.5 milyon hektar) % 45'ini yumuşak buğday, % 30'unu arpa ve % 15'ini mısır oluşturmaktadır. Topluluktaki verim artışının önümüzdeki yıllarda devam edeceği ve üretimin 1991/92'de 159.3 milyon tona ulaşacağı tahmin edilmektedir (19).

AET'nin 1990'da bugünkü üretim politikasını sürdürmesi halinde 83 milyon ton buğday üretimi beklenilmektedir. Topluluk da Türkiye gibi buğday üretiminde kendine yeterlidir ve son yıllarda ürün fazlası ile karşı karşıyadır.

İspanya ve Portekiz'in buğday açıkları olması nedeniyle bu fazlalığın bir bölümünün eritilmesi düşünülüyor ise de yine de üretim fazlası söz konusu olacaktır (20).

Topluluğa İspanya ve Portekiz'in katılımıyla hububat ekim alanlarında % 31, üretiminde ise % 16 oranında bir artış olacağı tahmin edilmektedir. İspanya'da birim alandan elde edilen verim Toplulukta elde edilen verimin % 45'i kadardır. Portekiz'de ise Topluluk ortalamasının % 17'si kadar verim elde edilmektedir ve verimde beklenen artışla birlikte İspanya ve Portekiz'in halen 18 milyon ton olan üretimlerinin 21 milyon tona çıkması beklenilmektedir. Bu durumda 12'lerin hububat üretim miktarının 1991/92'de 180 milyon tona ulaşacağı tahmin edilmektedir (21).

AET (10'lar) genelde hububat üretiminde kendine yeterli hale gelmiştir. Artık üretim fazlası söz konusudur. Mısır, üretimi yetersiz olan en önemli hububat durumundadır ve 1983/84 yılı rakamları itibariyle AET 10'ların ithal ettiği hububatın yarısından fazlasını mısır oluşturmaktadır. Öte yandan İspanya ve Portekiz hububat üretiminde henüz kendilerine yeterli hale gelmemişlerdir. Ancak konu AET 12'ler açısından ele alındığında Topluluğun yine mısır dışındaki hububatta kendine yeterli olduğu söylenebilir. AET ülkeleri arpa üretiminde kendilerine yeterli durumdadır (% 129,8) (Çizelge 3).

Buğday, arpa, çavdar, yulaf ve pirinç gibi hububat ürünlerinde AET ülkeleri kendilerine yeterli durumda veya ürün çeşidine göre yeterlilik düzeyine hemen hemen erişmiş durumdadırlar. Bu nedenle ihracatımız düşünülerek bu ürünlerin üretildiği alanlar diğerleri lehine daraltılmalı, üretimde verimlilik artırılmaya çalışılmalıdır. AET'nin üretim açığının bulunduğu mısırdaki ise ülkemizde verimlilik ve üretim artışı sağlayacak önlemlere hız kazandırılmalıdır. Ayrıca mısıra dayalı gıda sanayiine yatırımlar hızlanmalıdır.

AET (12'ler) ve ülkemizin hububat üretim ve ticareti gözönünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Topluluğa mısır dışındaki hububat ve dolayısıyla un ve unlu mamulleri ihraç etmesi mümkün görülmektedir. Ancak halen hubu-

bat ekili alanlarımızdan mısırın aldığı pay oldukça düşüktür ve Topluluk piyasası hedef alındığında daraltılacak hububat alanlarımızın bir bölümü mısır lehine kullanılarak piyasadaki payımızın artırılması yoluna gidilmelidir.

AET ülkelerine çekirdeksiz kuru üzüm ve kuru incir ihracatımız 1986 yılında sırasıyla 37.027.128 kg ve 28.684.266 kg'dır. Bu miktarların toplam kuru üzüm ve kuru incir ihracatımızdan aldığı pay sırasıyla % 34,5 ve % 70'dir (22).

Gıda sanayii ürünlerinin hemen hepsinde ihracat olanağı yok gibidir. Önemli gıda sanayii mamüllerinin ihracat olanakları ve AET ülkelerinin bu ürünlerde kendilerine yeterlilik durumları aşağıda incelenmektedir.

Dünya domates salçası ithalatının % 25'ini AET ülkeleri gerçekleştirmektedir. Topluluğun toplam domates salçası ithalatı 230.000 - 240.000 ton civarındadır. Bu miktarın % 85'i AET üyesi ülkelere, % 15'i ise üçüncü dünya ülkelerinden sağlanmaktadır. İtalya toplam salça ihracatının % 42'sini, Yunanistan ise % 45'ini AET ülkelerine yapmaktadır (23). Türkiye'nin ihracatında meyve-sebze işleme sanayii çok şanslı bir sanayii koludur.

Türkiye'nin domates salçası üretimi 150.000 ton civarındadır (Çizelge 2). AET ülkelerinin toplam domates salçası ithalatında Türkiye'nin payı ise ancak % 4 civarındadır. Kalite açısından hiç bir sorunumuz olmamakla birlikte 30.6.1980 tarihli Türkiye - AET Ortaklık Konseyi kararları çerçevesinde Topluluğa yönelik domates salçası ihracatımız 8.500 tonla sınırlandırılmıştır. Bu yüzden AET ülkelerine bu miktarın üzerinde domates salçası ihracatı yapmamız mümkün değildir.

Gıda sanayi ihraç ürünlerimiz arasında en şanslı sanayi kolu domates salçası üretimidir. AET ülkeleri salça üretimine 300 milyon dolar toplam sübvansiyon vermektedir. Oysa Türkiye'nin verdiği toplam sübvansiyon miktarı 6 milyon dolardır. Türkiye'nin AET ülkeleri ile bu açıdan rekabet edebilmesi için 1 ton salçaya verilen sübvansiyonun 150 dolara çıkartılması zorunludur. Böylece salça sektörüne verilen sübvansiyon toplamı 18 milyon dolara çıkacak ve 1 kg domatese düşen sübvansiyon

miktarı 1,8 cent (yaklaşık 26 TL) olacaktır. Bu durumda bile sağlanan destek AET ülkelerine oranla % 65 daha az olacaktır.

Un ve unlu mamüller sanayinde % 3,74 düzeyinde bir ihracat söz konusudur (Çizelge 3). En önemli ihracat buğday ununda yapılmaktadır. AET ülkelerinde un ihracatına devlet desteği hemen yok gibidir. AET ülkeleri, üye ülkelere ihracatta restitüsyon tanımaktadır. AET ülkelerinde restitüsyon (zarar iadesi) miktarı 2 Aralık 1986 tarihinde belirlenen değerlere göre 175 ECU/ton; yani 202,80 dolardır. Türkiye AET'ye üye olduğu zaman bu teşvikten yararlanacaktır. Ancak AET'ye kabul edilinceye kadar Ortak Pazar buğday fiyatı ile yurtiçi buğday fiyatı arasındaki fark AET un ve irmik restitüsyonundan düşülerek kalan miktar devlet desteği olarak veriferek ihracat teşvik edilmelidir. Böylece birçok ülkenin düşük ihracat fiyatları ile rekabet mümkün olabilecektir.

Et ve mamülleri sanayii AET ülkelerinde çok gelişmiş durumdadır. AET ülkelerinin et ve mamüllerinden bazılarında kendine yeterlilik durumları 1984 - 1985 yılları arasında sığır ve daha etinde % 102,0; koyun ve keçi etinde % 78,0; kümes hayvanları etinde ise % 107,2 düzeyinde gerçekleşmiştir (Çizelge 3). Ayrıca AET 10'lar dünya sığır eti üretiminin % 16'sını karşılamaktadır. AET ülkeleri gelişmiş teknolojileri ile modern tesislerde et ve mamüllerini yeterli düzeyde üretmektedir. Et ve mamülleri sanayinde modern teknolojinin yeni yerleştiği ülkemizin bu konuda rekabeti çok zor görülmektedir.

Süt ve mamülleri sanayii üretiminde AET ülkeleri hemen hemen kendine yeterlidir. Örneğin bu sanayinin önemli ürünlerinden sütte % 118, tereyağında % 131 ve peynirde (beyaz ve diğerleri) % 106 düzeyinde bir kendi kendine yeterlilik söz konusudur (Çizelge 3). Ayrıca AET ülkeleri ihracata sağladıkları desteklerin daha fazlasını diğer ülkelere gerçekleştirecek ithalata karşı engelleme fonları olarak uygulamaktadır.

Gıda sanayinin diğer sanayii kollarında üretilen mamuller iç piyasada tüketilmektedirler. Anılan ürünlerin AET ülkelerinde ihracatı

çok zor görünmektedir. Çok az olan ihracat miktarının parasal açıdan önemli bir yeri yoktur.

6. SONUÇ

AET ülkelerinde «Ortak Piyasa Politikası» ve «Telafi Edici Parasal Tutarlar» sistemi ile bölgeler arası tarımsal ürün fiyatları arasındaki farklılık giderilmekte ve rekabet yalnız kalite yönünden söz konusu olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin AET'ye tam üye olması halinde tarımsal ürün fiyatlarının AET fiyatlarından düşük oluşundan kaynaklanan rekabet gücü kalkmış olacaktır. Bir çok tarımsal ve gıda sanayii ürünümüzün AET standartlarına uygun olmaması, ambalajlamadaki aksaklıklar ve pazarlama kanallarının yetersiz olması nedeniyle AET kaynaklı ürünler ile kalite yönünden de rekabet gücümüz zayıf kalacaktır. Bu durumda Türkiye'nin AET ülkelerine tarımsal ve gıda sanayii ürünü ihracat şansı ancak AET'nin kendine yeterli olmadığı ürünlerde artabilecektir. Çizelge 3'de görülebildiği gibi AET ülkelerinde buğdayda, çavdarda ve arpa üretim fazlalığı vardır. Söz konusu ürünlerde Türkiye'nin fazlası yoktur ve ancak kendine yeterli durumdadır. Dolayısıyla bu ürünlerin ve bu ürünlere dayalı gıda sanayii mamüllerinin AET'ye ihracat söz konusu olamaz.

Mısır ve pirinçde ise AET ülkeleri kendi kendilerine yeterli değildir. Yeterlilik oranı mısırdaki % 73,5 ve pirinçte % 73,1'dir. Halen Türkiye'nin bu iki üründe üretim fazlalığı yoktur. Hatta iç tüketimi karşılamak amacıyla bazen pirinç ithal edilmektedir. Ancak üretimin artırılması halinde bu ürünlerin ve bunlara dayalı gıda sanayii ürünlerinin AET ülkelerine ihracatı mümkün olacaktır.

Kuru bakliyatda ise AET'nin kendi kendine yeterlilik derecesi % 77,8'dir. Türkiye'nin ise bakliyatda üretim fazlası vardır. Türkiye'nin 1985'de bakliyat üretimi 1.457.000 ton iken tüketimi 1.053.000 ton olmuştur. Dolayısıyla özellikle ve mercimek ve nohutta üretimimizi artırarak bakliyatda AET ülkelerine ihracatımızı büyük ölçüde artırabiliriz (24).

Patateste ise AET ülkeleri kendi kendine yeterli durumdadır (% 102,1). Türkiye ise 1985'de 4.100.000 ton üretimi (Çizelge 1) ve

4.102.000 ton tüketimi ile kendine yeterli durumdadır. Dolayısıyla AET'ye patates ve patatese dayalı gıda sanayi ürünlerinin ihracatı mümkün görünmemektedir.

Türkiye'nin büyük bir üretim potansiyeline sahip olduğu meyve - sebze üretimi ise diğer ürün gruplarına göre değişken bir durum göstermektedir. Taze sebze AET'nin % 107,7 oranında kendine yeterlilik durumuyla üretim fazlası vardır (Çizelge 3). Türkiye'nin normal üretim mevsiminde AET'ye ihracatını artırma olanağı yoktur. Çünkü bu mevsimde hem ithalatçı ülkelerde hem de rakip ülkelerde üretim artmaktadır. Ancak seracılık yoluyla mevsim dışı üretimimizi artırarak AET tüketicilerinin zevk ve tercihlerine göre üretimi yönlendirerek ve pazarlama sorununu hallederek AET'ye sebze ihracatımızı artırabilme olanağı elde edilebilecektir.

Yaş meyvede ve özellikle turunçgillerde AET ülkeleri kendi kendine yeterli değildir. Türkiye ise bu alanda büyük bir üretim potansiyeline sahip bulunmaktadır. Türkiye'de bu ürünlerin ihracatı ile ilgili sorunlar çözümlenirse AET ülkelerine ihracatımızın büyük çapta artması mümkün olacaktır. Turunçgillerin diğer bir değerlendirme yöntemi ise turunçgil konsantresi üretmek ve AET piyasasına girmek olabilir. Bu amaçla devletin meyve suyu sanayiine desteğinin artması zorunludur (25).

Bal üretiminde ise AET'nin kendi kendine yeterlilik durumu % 43,5'dir (Çizelge 3). Bu oran oldukça düşüktür. Dolayısıyla arıcılığımızı geliştirip bal üretimimizi artırabilirsek AET ülkelerine büyük miktarda bal ihracatı yapabiliriz.

AET ülkelerinde bitkisel yağ üretimi çok düşüktür. Talebin ancak % 48'i karşılanılabilmektedir. Türkiye'nin de bu konuda üretim fazlası yoktur ve kendine yeterli durumdadır. Üretimimizi arttırabildiğimiz takdirde AET ülkelerine yönelen ihracatımız artabilir.

Hayvansal ürünlerde ise, Çizelge 3'de görüldüğü gibi AET ülkeleri sığır, dana, domuz, beyaz etlerde; süt, yumurta, peynir ve tereya-

ğında üretim fazlalığına sahip bulunmaktadır. Koyun - keçi etinde ise kendine yeterli değildir. Dolayısıyla Türkiye'nin AET'ye koyun - keçi eti ihracatını artırması söz konusu olabilir.

Açıklamalardan ortaya çıktığı üzere, bir yandan AET ülkelerinin tarımsal ürünlerde kendine yeterlilik durumu, diğer yandan Türkiye'nin tarımsal ürünler ve gıda sanayi ürünlerinde ihracat potansiyeli gözönünde bulundurulursa AET'ye tam üye olduğumuz zaman ihracatımızın önemli ölçüde artma olanağı yoktur. Ancak GAP projesinin gerçekleşmesi ile AET ülkelerinde önemli düzeyde açığı bulunan pirinç, yağlı tohumlar, kuru bakliyat, kuru meyve gibi ürünlerin ve bunlara bağımlı gıda sanayi ürünlerinin artması ile AET ülkelerine yönelen tarımsal ve gıda sanayi ürünleri ihracatımızda önemli derecede artışlar meydana gelebilecektir.

Türkiye'nin AET'ye tam üye olmasının Türk tarımı ve gıda sanayii üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olabilecektir. Ancak değerlendirmemizden de anlaşılacağı gibi olumlu etkileri olumsuz etkilerinden daha fazla olacaktır. En azından AET ülkelerine tarımsal ürünler ve gıda sanayii ürünleri ihracatı bakımından rakibimiz olan Yunanistan, İtalya, İspanya ve Hollanda'nın rekabet üstünlükleri yok edilmiş olacaktır.

Entegrasyondan sonra tarım ve gıda sanayii kesiminin kazançlı çıkabilmesi için tarımımızı ve gıda sanayiiimizi şimdiden bu amaca uygun olarak yönlendirmemiz gerekmektedir. Tarımımız ve gıda sanayiiimizde mevcut olan yapısal bozuklukları programlı ve düzenli bir şekilde gidermemiz zorunludur. Çiftçilerin bu amaç doğrultusunda eğitilmesi, tarımda ve gıda sanayiiinde modern teknolojinin uygulanması sağlanmalıdır. Tarımsal ürünlerimizin ve gıda sanayi ürünlerimizin iç ve dış pazarlama kurum ve kanalları genişletilmeli ve üretimde süratle standartlaşmaya gidilmelidir. Bu sayede tarım sektörümüz ve tüm girdileri tarıma dayalı gıda sanayiiimiz AET ülkeleri ile yarışabilir düzeye gelecektir.

KAYNAKLAR

- 1) ALPER, C. ve M.T. ONGUN, 1985. Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar - Az gelişmiş Ülkeler Yönünden Bir Değerlendirme, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayın No: 1985/3. Ankara. S. 172.
- 2) ALPER, C. ve M.T. ONGUN, 1985. Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar - Az gelişmiş Ülkeler Yönünden Bir Değerlendirme, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayın No: 1985/3. Ankara. S. 175.
- 3) ANONYMOUS, 1987. The Agricultural Situation In The Community - 1986 Report. Commission Of The European Communities, Brussels. S. 13.
- 4) ANONYMOUS, 1985. Basic Statistics Of The Community. Statistical Office of the European Communities. Eurostat, Luxembourg, 73rd Ed. S. 252.
- 5) ANONYMOUS, 1986. Türkiye İstatistik Yılı. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 1210, 294 S. Ankara.
- 6) ANONYMOUS, 1985. Tarımsal Yapı ve Üretim. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 1275, 319 S. Ankara.
- 7) ANONYMOUS, 1987. Türkiye İstatistik Yılı. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 1250, 479 S. Ankara.
- 8) CİVANER, E.Ç.K., 1987. Türk Tarımı ve Gıda Ürünlerinin AET Karşısındaki Konumu, İGEME Yayını, 214 S. Ankara.
- 9) ANONYMOUS, 1985. Tarımsal Yapı ve Üretim. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 1275, 319 S. Ankara.
- 10) ANONYMOUS, 1986. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 1986 Yılı Programı, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: 2019. 392 S. Ankara.
- 11) ANONYMOUS, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi İşlem Merkezi Kayıtları
- 12) ANONYMOUS, 1986. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 1986 Yılı Programı Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: 2019. 392 S. Ankara.
- 13) CİVANER, E.Ç.K., 1987. Türk Tarımı ve Gıda Ürünlerinin AET Karşısındaki Konumu. İGEME Yayını. 214 S. Ankara.
- 14) CİVANER, E.Ç.K., 1987. Türk Tarımı ve Gıda Ürünlerinin AET Karşısındaki Konumu. İGEME Yayını, 214 S. Ankara.
- 15) ANONYMOUS, 1986. FAO Production Yearbook - 1985. 372 S. Roma.
- 16) ANONYMOUS, 1986. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 1987 Yılı Programı, DPT Yayın No: 2065. S. 158-161. Ankara.
- 17) ÇUHACI, T., «AET Rekabeti Karşısında Türk Tarımının Durumu», Dış Ticaret Forum Temmuz 1987, İGEME Yayını, S. 32-38. Ankara.
- 18) ÇUHACI, T., «AET Rekabeti Karşısında Türk Tarımının Durumu», Dış Ticaret Forum Temmuz 1987, İGEME Yayını, S. 34-38. Ankara.
- 19) CİVANER, E.Ç.K., 1987. Türk Tarımı ve Gıda Ürünlerinin AET Karşısındaki Konumu. İGEME Yayını S. 168. Ankara.
- 20) CİVANER, E.Ç.K., 1987. Türk Tarımı ve Gıda Ürünlerinin AET Karşısındaki Konumu. İGEME Yayını. S. 172. Ankara.
- 21) CİVANER, E.Ç.K., 1987. Türk Tarımı ve Gıda Ürünlerinin AET Karşısındaki Konumu. İGEME Yayını. S. 162. Ankara.
- 22) ANONYMOUS, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları.
- 23) ANONYMOUS, 1987. Gıda Komisyon Raporu Cilt 1. 1. Sanayi Şurası, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 413 S. Ankara.
- 24) ANONYMOUS, 1986. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 1987 Yılı Programı, DPT Yayın No: 2065. S. 158-161. Ankara.
- 25) İŞİK, N., 1987. Meyve ve Sebze Suyu Sanayii'nin Bugünkü Durumu ve Gelişme İmkanları. (Yayınlanmamış Rapor). Bursa.